

IDENTITA OSOBY V GLOBALIZUJÚCOM SA SVETE

Gašpar Fronc

Abstrakt. *Identität der Person in der globalisierenden Welt – Zusammenfassung.* Unter den verschiedenen Folgen der Globalisierung ist besonders wichtig die Aufmerksamkeit auf die Entstehung und Entfaltung der persönlichen Identität zu richten. Der Beitrag zeigt zuerst den Kontext der Terminanwendung der Identität mit besonderem Blick auf die Identität der Person, ihre Formung und Entfaltung auf. Dann entfaltet der Beitrag verschiedene Phänomene, die mit der Globalisierung zusammenhängen, wie etwa Multikulturalität, globale Ökonomie und informative Revolution. Der Artikel berücksichtigt die Folgen der genannten Phänomene auf die persönliche, kulturelle und soziale Identität des Menschen und enthüllt das vielseitige Risiko, sowie die Möglichkeit der Prävention.

Osobná identita

Bud' sám sebou! Tak znie výzva, ktorú môžeme počúvať v najrôznejších situáciách a súvislostiach. Aký má ale táto výzva zmysel? Pokiaľ by sme ju vzali doslovne, tak sa nám bude javiť ako zbytočná. Každý človek totiž sám sebou je. Každá ľudská bytosť je jedinečná a neopakovateľná. Na svete nie sú dvaja úplne rovnakí ľudia. Všeobecne vzaté, toto tvrdenie dokonca platí o každej jestvujúcej veci. Aj keby sme mali vedľa seba množstvo akokoľvek podobných a či rovnakých predmetov, každý z nich je ten jediný, nie je totožný so žiadnym iným. Keď jeden z nich zničím, ostatné, akokoľvek podobné, ostanú naďalej. Každý má svoju vlastnú totožnosť, môžeme povedať, že vzniká a zaniká nezávisle od tých ostatných. Keď ale hovoríme o ľudskej bytosti, tam sa už s týmto konštatovaním neuspokojíme. Totožnosť každého človeka je iná od všetkých ostatných tiež. Človek si navyše svoju vlastnú totožnosť a odlišnosť od iných uvedomuje. Seba samého spoznáva a o svojich skutkoch slobodne rozhoduje. Vedomým a slobodným konaním sa ďalej rozvíja a z vlastnej vôle naplňa zmysel svojej existencie. Má teda svoju totožnosť v určitom zmysle vo svojich rukách.

Tu sa dostávame k druhému, obraznému zmyslu spomenutej výzvy. Aj napriek bytostnej odlišnosti od všetkých ostatných je v človekovi tendencia napodobňovať a prispôbovať sa okoliu. Je to tendencia pre osobný rozvoj popri iných nesmierne dôležitá. Dieťa sa mnohému naučí práve tým, že napodobňuje. Vďaka napodobňovaniu sa naučí komunikovať, získa mnohé potrebné zručnosti, začlení sa do spoločnosti. Ruka v ruke s napodobňovaním však ide aj snaha o odlišenie sa. Pre osobný rozvoj však nestačí len akékoľvek odlišenie sa za každú cenu. Nestačí len byť iný ako tí druhí. Svojou odlišnosťou má byť človek prínosom pre spoločnosť, obohatením pre tých druhých. Odlišné životné skúsenosti, odlišný pohľad na rôzne veci, odlišné nápady a tvorivý prístup rozširujú spektrum v mnohých oblastiach života.

Dnes sa však stretávame s tým, že výzva byť samým sebou vyznieva naprázdno, formálne, ako klišé, ako ľubivá a nič nehovoriaca fráza. Býva to práve preto, že sa uprednostňuje len prázdna a nič neprinášajúca odlišnosť za každú cenu. Ľudí, ktorí skutočne významným spôsobom prevyšovali ostatných, nemali radi nielen za komunizmu. Hlavy, ktoré trčia s davu, nemajú asi radi nikdy. So snahou zbavovať sa ich alebo aspoň obmedzovať ich vplyv sa stretávame hádam v každej dobe.

Termín *identita* možno ponímať vo viacerých významoch a v rôznych súvislostiach. *Identita v zmysle metafyzickom* je jedinečnosť, ktorá vyššie spomínaným spôsobom prináleží každej jestvujúcej veci.

Osobná identita súvisí so sebauvedomením a poznaním seba samého. Je to vedomé stotožnenie sa so sebou samým, prijatie seba a slobodné rozhodovanie o vlastnom konaní. K takémuto vnímaniu seba človek postupne dozrieva. Malé dieťa najprv o sebe hovorí tak, ako to počuje od iných, v tretej osobe (Janko povedal, Janko ide, Janko urobí ...). Až neskôr dospeje k vyjadrovaniu sa v prvej osobe (ja som povedal, ja urobím ...). Aby uvedenie si vlastnej identity pochopil ako výzvu k seba-vzdelávaniu, seba-výchove a k cieľavedomému napĺňaniu zmyslu vlastného ľudského bytia, k tomu potrebuje pomoc a spoluprácu užšieho aj širšieho spoločenstva, v ktorom žije.

Sociálna identita sa vytvára stotožnením sa s určitou skupinou ľudí, začlenením sa medzi nich. Človek je občanom nejakého štátu, hlási sa k národu, jazyku, etniku, náboženstvu. Spoločne s ostatnými v danej skupine konzumuje aj vytvára určitú kultúru. Okrem hlavnej kultúry tej-ktorej spoločnosti majú veľký význam hlavne pre mladých pri utváraní vlastnej identity rôzne subkultúry. Ponúkajú pocit bezpečia a nezávislosti. Neraz sú výrazom protestu proti spoločnosti a často sektárskymi praktikami človeka zmanipulujú a vytrhnú ho z jeho prirodzeného prostredia.

Právna identita je dôležitou skutočnosťou v organizovanej spoločnosti. Človek je zaregistrovaný v rôznych databázach, je mu pridelený jednoznačný identifikátor (v našom systéme je to rodné číslo), jeho totožnosť je potvrdená úradnými dokumentmi (rodný list, preukaz totožnosti) a jeho osobné údaje podliehajú zákonom stanovenému režimu ochrany.

Multikulturalizmus

Proces globalizácie so sebou prináša so sebou nové vplyvy na proces utvárania a rozvíjania osobnej identity. Výrazným fenoménom so silným vplyvom je multikulturalizmus. Nie je v podstate ničím novým. Stretávanie a miešanie kultúr sprevádza celé dejiny ľudstva. Mnohé kultúry neprežili stretnutie s inými a zanikli, mnohé sa naopak stretnutím obohatili a rozvinuli. Zaujímavým príkladom koexistencie viacerých kultúr je obdobie stredoveku. Niekoľko storočí spolu existovali, medzi sebou bojovali, ale zároveň sa navzájom spoznávali a obohacovali kul-

túry spojené s tromi najväčšími monoteistickými náboženstvami – kresťanská, židovská a islamská. Boli to spoločenstvá relatívne izolované. Aj keď v rôznych obdobiach existovali neraz na tom istom území, držali si medzi sebou výrazný odstup, aktívne sa silným vzájomným vplyvom bránili, ale aj napriek tomu medzi nimi prebiehala komunikácia založená nielen na výmene tovaru, ale aj poznatkov a skúseností.

V súčasnosti naberá stretávanie a miešanie kultúr zásadne iné podoby a rozmery. Svet sa „zmenšuje“, vzdialenosti sa „skracujú“. Ľudia z mnohých dôvodov precestujú omnoho väčšie vzdialenosti a spoznávajú veľa krajín a kultúr. Či už je to cestovanie priamo za účelom poznávania, za aktívnym či pasívnym oddychom, alebo cestovanie obchodné a služobné, ľuďom sa otvárajú nové horizonty, ponúka sa možnosť porovnávať iné spôsoby života a iné kultúry. Mnohí sa novými poznatkami inšpirujú a snažia sa doma praktizovať niečo z toho, čo ich „vo svete“ oslovilo.

Skutočnosťou, ktorá však omnoho výraznejšie podmieňuje stretávanie a miešanie kultúr, je vysťahovalectvo, podmienené politickými, spoločenskými a ekonomickými problémami, ktoré sú neraz aj umelo vyvolané. Veľké skupiny ľudí sú nútené hľadať útočisko v iných krajinách. Niektorí vycestujú za bezpečím, aby si neraz zachránili aspoň hollý život, iní za vidinou väčšieho pohodlia a luxusu. V nových krajinách si buď tvoria vlastné enklávy, alebo sa miešajú s domácou kultúrou.

Globálna ekonomika a informačná revolúcia

Svet sa výrazne „zmenšil“ aj z pohľadu ekonomického. Celosvetový voľný trh a nadnárodná ekonomika výrazne zasahujú do života jednotlivcov najmä v ekonomicky slabších krajinách. Prínosy a riziká globalizácie v oblasti ekonomiky a bankovníctva presahujú rámec tejto práce. Revolúcia v šírení informácií prináša výrazný zásah do života jednotlivcov a do procesu utvárania a rozvoja osobnej identity.

Tlačené aj elektronické médiá majú stále viac globálny charakter. Nie bezdôvodne sa oddávna nazývajú siedmou veľmocou. Informácie sa šíria doteraz nevídanou rýchlosťou a v množstve, ktoré prináša stratu prehľadnosti.

S globálnym pôsobením médií je úzko spojená aj tvorba takzvanej *globálnej kultúry*. Takmer na celom svete premietajú v kinách v tom istom čase tie isté filmy, televízne stanice ponúkajú tie isté seriály. Pre deti bežia tie isté rozprávky, ktorých kultúrna, výchovná aj estetická úroveň je často žalostná. Rozhlasové stanice ponúkajú tie isté hudobné hity. Rozdiely v módných trendoch sa minimalizujú a vo veľkej časti sveta sa ľudia takmer rovnako obliekajú. Podobné trendy vidno dokonca aj v stravovaní. Hľadanie lokálnej kultúry v týchto a mnohých iných oblastiach života sa stáva ťažším a vyžaduje stále viac vedomého úsilia.

Výrazným spôsobom sa na podpore týchto trendov podieľa rozvoj a rozširovanie informačných technológií, najmä internet. Je to médium, ktoré ponúka množstvo donedávna netušených možností. Tak ako aj

mnohé iné technické výtobytky, aj internet sa dá využiť na množstvo dobrých a užitočných vecí, ale aj na konanie zla. Vzhľadom na veľké rozšírenie a masívny vplyv sú v prípade internetu obe tieto možnosti – použiť ho na dobro či zlo – veľmi silné. Často sa potom stretneme s absolutizovaním jednej či druhej stránky, a tým pádom so sťaženou možnosťou zaujať realistický postoj.

Dopady a riziká

Všetky spomínané skutočnosti zasahujú výrazným, často rozhodujúcim spôsobom do života spoločnosti aj jednotlivcov. Úmyslom tejto práce nie je predložiť ich zhodnotenie, či porovnanie kladov a záporov. Pôjde len o poukávanie na to, ako môžu vplývať na formovanie osobnej identity človeka.

Intenzívnejšie stretávanie rozličných kultúr, ich častokrát len povrchné či encyklopedické spoznávanie, spojené s nepochopením, reinterpretáciou a dezinterpretáciou prináša namiesto vzájomného obohacovania skôr stieranie kultúrnych rozdielov. Pritom práve dialóg medzi odlišnými kultúrami, ktoré si zachovávajú vlastnú identitu, je jednou z nutných podmienok pokroku. Cirkev to vie už dávno a preto považuje v misijnej činnosti za nevyhnutnú prax inkulturácie. Znamená to, že prinášaním evanjelia sa misionári nesnažia priniesť aj vlastnú kultúru, ale ohlasované Božie slovo takpovediac zasadiť do miestnej kultúry, ktorú si vďaka a rešpektujú. Šírenie vyššie spomínanej globálnej kultúry naopak, často v mene šírenia demokracie a pokroku, znamená potieranie až likvidáciu tak potrebných rozdielov.

Keď však ide o šírenie viery, považuje sa to za neoprávnený útok na náboženskú identitu národov. Zachovávanie náboženských a kultúrnych rozdielov má mnohokrát len charakter etnologickej zaujímavosti vhodnej tak na budovanie skanzenov v mori globálnej ekonomiky a kultúry, ktorá sa môže stávať až nekultúrou. Protichodne sa zároveň stretávame aj s pokusmi o stieranie náboženských rozdielov tvorbou umelých synkretických náboženstiev. Výrazným príkladom je napríklad bahájske náboženstvo (Bahá'í), ktoré vyhlasuje, že si rovnako ctí hlavných predstaviteľov všetkých svetových náboženstiev (židovstvo – Mojžiš, hinduizmus – Krišna, zoroastrizmus – Zoroaster, budhizmus – Budha, kresťanstvo – Ježiš Kristus, islam – Mohamed ako aj bahájska viera – Bahá' u'lláh¹) a že chce zo všetkých vybrať to najlepšie, a tak utvoriť jedno svetové náboženstvo, ktoré postupne nahradí všetky ostatné. Iným trendom je náboženský relativizmus vlastný napríklad hnutiu New Age, ktorý vyhlasuje všetky náboženstvá za rovnocenné.

S náboženským relativizmom je úzko spojený relativizmus morálny. Svedomie jednotlivca je považované za neomylnú a najvyššiu autoritu

1 <http://www.bahai.sk/naboz.htm>

v rozhodovaní o dobre a zle. Odmieta sa akákoľvek autorita, ktorá by chcela hovoriť o všeobecne platných a nemenných normách.

Globálne pôsobenie médií a prax reklamy robí ľudí manipulovateľných ľahšie ako kedykoľvek doteraz. Ľudia sú nimi stále viac ovplyvniteľní a teória aj prax mediálnej manipulácie sa neustále zdokonaľuje. Spôsob podania informácií, ich výber, filtrovanie a kombinácia, v spojení s dezinformáciami, polopravdami a priamou lžou sú účinné nástroje, ktoré tí, ktorí si to môžu zaplatiť, vďačne využívajú. Keď sa k tomu pridá sofistikovaná prax reklamy, je len veľmi ťažké ubrániť sa a v spleti ponúkaných správ nájsť pravdivé a užitočné informácie. Človek je stále viac tlačенý, aby sa správal rovnako ako ostatní. Byť iným (sám sebou?) sa stáva z najrozmanitejších dôvodov nevyhľadným.

Osobná identita vo svetovej počítačovej sieti

Otázka osobnej identity je zvlášť zaujímavou témou v súvislosti s používaním internetu. Je to prostredie, ktoré dostupnosťou, rýchlosťou a zdanlivou anonymitou umocňuje všetky vyššie spomínané vplyvy. K tomu sa pridávajú ešte jemu vlastné špecifiká. „V internete sa dá utajiť svoje meno, povolanie, vonkajší výzor, je tu poskytnutá možnosť nepravdivo odpovedať na postavené otázky.“² Viac ako polovica ľudí sa takto z mnohorakých motívov predstaví s nejakým spôsobom pozmenenou identitou. Ľudia niekedy „nespia celé noci len preto, aby sa porozprávali s niekým, kto je od nich vzdialený tisíce kilometrov, a to aj za cenu ničenia blízkych vzťahov s vlastným spoločenským ... a pritom sa rozprávajú s ľuďmi, ktorých vôbec nepoznajú a nemajú žiadnu istotu, že to, čo im rozprávajú, je pravda.“³ Dnešná doba je natoľko poznačená rezignáciou z hľadania pravdy, táto skutočnosť mnohým, i keď si ju uvedomujú, neprekáža. Nehľadajú pravdu, nehľadajú reálne odpovede na svoje problémy, stačí chvílkový útek z reality. Aj keď to môže mať nedozerané následky nielen na poškodenom zdraví a narušenej psychike, ale aj v mylných, niekedy nezvratných dôležitých životných rozhodnutiach.

Internet je zároveň silným útokom na súkromie. Ohrozená je ochrana osobných údajov, súkromie korešpondencie, nehovoriac o veľkom nebezpečenstve zneužitia podvodne získaných údajov napríklad na vyprázdnenie bankového konta. Dojem súkromia a anonymity v počítačovej sieti je mnohokrát falošný. Nielenže sa dá bežne vystopovať adresa počítača, za ktorým konzument internetových služieb sedí⁴, ale vždy

² Zasepa Tadeusz, Sloboda a závislosť v procese komunikácie internetom in: Theologos 1/2002, roč. IV ss. 47 - 51 ISSN 1335-5570; s. 48 (podľa YOUNG Kimberly S., Caught in the Net: How to Recognize the Signs of Internet Addiction - and a Winning Strategy for Recovery, Published by John Wiley & Sons, Inc. New York 1998 ISBN 0-471-19159-0).

³ ibidem s. 49.

⁴ Pokiaľ nie ste ten, kto v úmysle ublížiť iným ju premysleným spôsobom falšuje.

existuje niekto, kto má neobmedzený prístup k jeho korešpondencii, pokiaľ ju nemá uloženú na svojom počítači. Ale vo chvíli pripojenia k sieti môže byť aj tá ohrozená. V súčasnosti poskytovatelia služieb ponúkajú na svojich serveroch priestor na uloženie nielen vlastnej korešpondencie, ale aj na uloženie akýchkoľvek osobných zložiek a súborov. Výhoda je veľká. Nie je potrebné nosiť so sebou počítač ani pamäťové médiá a prístup k takto uloženým údajom je takmer z ktoréhokolvek miesta na svete. Väčšina ľudí si neuvedomuje, že v tej chvíli tieto údaje môžu prestať byť súkromnými, pokiaľ nepoužijú potrebné metódy šifrovania. Podvodne získané nechránené údaje bývajú potom zneužívané na vydieranie, diskreditáciu, obohacovanie sa na niečí úkor alebo len primitívne ponížovanie toho druhého. Žiaľ, len malá časť používateľov služieb prostredníctvom internetu je dostatočne oboznámená s problematikou počítačovej bezpečnosti.

Tieto ponuky zahŕňajú aj možnosť zverejnenia takmer čohokolvek a v tejto súvislosti je neraz až zarážajúce, ako sa niektorí často až ponížujúcim spôsobom sami zriekajú vlastného súkromia a sú ochotní o sebe zverejniť hocičo. Človek zbavený súkromia a niekedy aj vlastnej ľudskej dôstojnosti je vydaný napospas globálnej komunite.

Záver

Celé dejiny sú poprepletané pokusmi mocných násilím vnútiť veľkým celkom jeden jazyk, jednu kultúru, jedno náboženstvo či jeden ekonomický systém. Niektoré z nich boli neúspešné, iné viac alebo menej úspešné. Poznáme biblické rozprávania o babylonskom zajatí aj o statočnom boji Makabejcov za zachovanie náboženskej a kultúrnej identity proti Grékom. Mnoho poučného nám ponúkajú dejiny rímskeho impéria, aj stredoveká idea svätej ríše rímskej. Kultúra amerických Indiánov bola prevalcovaná európskymi prisťahovalcami, ktorí si následne z Afriky dovážali otrokov. Poznáme osudy totalitných režimov pod vedením Hitlera, Stalina a im podobných, aj problémy súčasnej Číny. To je len zopár svedectiev o tom, že keď sa naskytné akákoľvek možnosť zbavovať ľudí vlastnej identity, a tak si ich ľahšie podrobiť, vždy sa nájdu mnohí, ochotní túto možnosť využiť.

Aj keď tu boli spomínané riziká ohrozenia rozvoja a naplňania osobnej identity súvisiace s fenoménom globalizácie, na vine zaiste nie je globalizácia ako taká. Ona len vytvára určité prostredie, určité podmienky. Sú to vždy konkrétni ľudia, ktorí sa rozhodujú, ako ponúknuť možnosti využiť či zneužiť. Pre tých, ktorí majú záujem a snahu, globalizácia samotná ponúka aj možnosti obrany. Tie sú tiež veľmi pestré, len ich hľadanie vyžaduje viac snahy a vedomého úsilia. Človek, ktorý je pohodlný, túto snahu nevyvinie a radšej anonymne splynie v dave mysliac si, že sa tak zbaví aj zodpovednosti.

Práve uvedomenie si zodpovednosti za seba aj iných, s ktorými vytvárame spoločnosť, je dostatočným podnetom tieto možnosti hľadať

a byť tak sám sebou v tom najhlbšom zmysle. Ten, kto cieľavedome rozvíja vlastnú osobnosť, môže byť účinnou pomocou aj pre iných. Práve kresťanský koncept osoby, ktorý vidí základ osobnej identity a ľudskej dôstojnosti v bytostnom osobnom vzťahu každého jednotlivca k Stvoriteľovi, vytvára pre naplnenie takejto snahy potrebné predpoklady.

Literatúra

- [1] OLEKŠÁK P., ZASEPA T.: Internet a globalizácia. *Antropologické aspekty*. Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta, Ružomberok 2006 ISBN: 80-8084-092-X
- [2] ZASEPA T.: Sloboda a závislosť v procese komunikácie internetom in: *Theologos* 1/2002, roč. IV ss. 47 - 51 ISSN 1335-5570
- [3] ZASEPA T.: *Médiá v čase globalizácie*, LÚČ, Bratislava 2002 ISBN 80-7114-387-1
- [4] BAUMAN, Z.: *Globalizace*. Mladá fronta, Praha 2000 ISBN 80-204-0817-7.

Mgr. Gašpar Fronc, Katedra filozofie, Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta, Univerzita Komenského. Venuje sa predovšetkým otázkam filozofickej antropológie, etiky a filozofie prírody.